

ШЫН

№ 47
(19678)

2023 чылдың
июнь 28
среда

Хүннүн үнери — 04:27
Ажары — 21:04
Хүн дурту — 16:37

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

Садар өртээ
хостуг

12+

Дашта чуртталганың хээлери

Материалды 8-9-ку арыннардан номчуур.

/ Чурукту интернеттен алган.

Чылдың июнь. Чаа-Хөл суур. "Дашта чуртталганың хээлери" мөөрей-делгелгениң киржикчизи.

Бедик сүлделиг, каң кадык ээп чанып келиңер...

Тыва Республиканың шериг комиссариадынга тускай шериг операция-зынче эки тура-биле чораан дайынчыларга шаңналдар тыпсыр езулал болган...

/ 4-кү арында

Онзагай школаларның бирээзинде...

Доозукчу класстарның шылгалдалары дооступ, быжыг билигнің аттестаттарын холга алыр үе келген. Республиканың школаларында доозукчулар кезээзиниң байырлалдары эгелей берген...

/ 6-гы арында

36

школаны республикага 2024 чылда
бүрүнү-биле септеп-чаартыр.

Көдээ школаларны чаартыр аргалар

Тываның Өөредилге яамызы 2024 чылда 36 школаны бүрүнү-биле септел-чаартыр төлөвилелдерни белеткээн.

Браккы Өвүр кожуунун Ак-Чыраа суурда школаның капитал септелгези адалталган. "Өөредилге" национал төлөвилел-биле бо чылын чаартынар 13 ниити өөредилге черлеринин бирээзи ол. Республиканың Өөредилге яамызының медээзи-биле алырга, шупту объектилерде септелге ажилдары 60 хуу чеде берген. Ам ведомство 2024 чылда национал төлөвилелге киришкеш, эде чаартылгаже кордаар школалар даңзын тургузуп эгелзэн. Бөгүнде капитал септелге талазы-биле төлөвилелдерлиг 36 албан чери даңзыже кирген. Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг көдээ школаларны чаартып алыр арганы ажылгаар дээш, муниципалдыг тургузугларның удуртукчуларын ол ажилга кижирин кыйгырган.

"Өөредилге" национал төлөвилелдин "Өөредилгениң школа системаларын модернизастаары" программа-биле Тывада: Шагаан-Арыгның гимназиязын, Туран биле Ак-Довурак хоорайлар школаларын, Чал-Кежиг, О-Шынаа, Бүрен-Аксы, Сесерлиг, Дөң-Терезин, Тоора-Хем, Сарыг-Сеп, Булуң-Терек база Сосновка суурларда 13 школаны чаартыр.

Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг Ак-Чыраа суурда школа септелгезинде ажилдап турар кижилерге өөрүп четтиргенин социал четкилер таварыштыр илдеткен. Объектиде чүгле тудугжулар звес, а кожа суурларның чурттакчылары база ажилдап турар. Суур чеже-даа ырак болза, тудугжулар материалдарын боттары садып ап, ажилды шалып-кын чоруткан.

Школа чаа өөредилге чылынга белеткенип алыр кылдыр, август 1-ге чедир ажилдарны доозарын губернатор сагындырган.

Өөредилге сайыды Елена Хардикова объектилерде чаартылга ажилдарының хуусааларын боду хыналдада алган. Сайыт неделя санында кожууннарже үнүп турар. Эрткен неделяда ол Тес-Хем кожуунда О-Шынаа суурнуң школына чыгып четкен. Көрдүмзүн чамдык ажилдар чоруп турары хыналда үезинде билдинген. Дөзевилел-смета документациязын шын звес тургусканындан ол болу бергенин Елена Хардикова чугаалаан: «Ооң түңнелинде, дөзевилел-смета документациязында кирбейн барган немелде ажилдарга элзэн түңнүг акша салышкыны херек апарган» — деп, сайыт чугаалаан. Ам-даа дөрт школага капитал септелге хереглеттинип турар болганда, моон соңгаар ындыг документилерни кылырда эки хынап, кожуун чагыргазы ону бодунуң контролюнга тударын сүмелзэн.

/ ТР-ниң Чазаның парлалга албаны.

"Астра" деп программа системазынче шилчиир үе келген

Июнь 27-де Кызылдың Аныяктар ордузунга чурттуң компьютер программазының хандырылганынче шилчилге дугайында хурал болуп эрткен. Чугааның кол утказы, даштыкыдан хандырып турар программа системазындан ойталааш, чурттуң "Астра" деп программа системазынче Тываның күрүнениң албан черлерин кииреринин дугайында болган.

"Сөөлгү үеде информастыг айыыл чок чорук чидиг болуп артылаан. Ол дээрже, бирээде, күрүнү албан черлери болгаш бизнеске дорт хамаарылгалыг болуп турар. Чүге дээрже бистиң ажыл-лап турарывыс программа системалары шупту Россияга удур күрүнелеринин тургусканы оперативтиг системалары болуп турары-биле айыылды тургузуп турар. Ол оперативтиг системаларга ажылгап өөрөнгенивис программаларга лицензия бээринден ойталап, харын-даа үе кезип турар апарганда, бүгү деңгелдиг кибер айыыл чок чорукту күштелдирери чугула дээрзин билеп турар бис. Ынчангаш бөгүн "Астра" компанияның удуртукчулары-биле кады ажилдажылганың керээзинге ат салып турарывыс ужуру ол" — деп,

Александр Брокерт демдеглээн.

"РусБИТех-Астра" КХН Регионалдыг хөгжүлдө департаментинин директору Андрей Солдатов шак ындыг чурттуң оперативтиг системазынче инфраструктураның аңгы-аңгы организацияларын шилчидер төлөвилелдер боттандыраар талазы-биле компанияның дуржулганы бедик дээрзин дыңнаткан.

"Астра" компанияже кирип турар бөлүк бүдүн программа комплекзинин тургузукчулары болгаш ооң продуктуларының тараткычылары болуп турар. Мурнувуста оон-даа улуг экосистема деп адаарывыс продуктуларның комплекзин ажилдап кылыр бис. Ынчангаш чагыкчыларның ажилдаарына үзүктел чок болгаш идегелдиг оперативтиг системаны белеткеп кылган. Бо хүнде чурттуң аңгы-аңгы организацияларында барык 2,5 сая шигээдиглерни чоруткан бис. Ол дээрже регионнарның эрге-чагырга органнарында, "Росатом", "Лукойл", Росгвардия, Камгалам яамызы дээш өске-даа федералдыг структуралардыр" — деп, Андрей Солдатов чугаалаан.

Болган хуралга республиканың аңгы-аңгы албан черлеринден специалистер

киржип, сонугаан айтырыгларын салып, билдинмес чүүлдерни тодаргайлап ап турган. Оларның салган айтырыгларына даштыкы оперативтиг системалардан чурттуң информастыг системаларының ылгалы, аргаларының дугайында долу таныштырылганы "Астра" компанияның специализи Александр Наливайко кылган. Ол талазы-биле специалистерни белеткээр-биле 100 ажыг өөредилге черлери-биле кады ажилдажылганы чорудуп эгелзэнин база дыңнаткан. Тывага база кибер айыыл чок чорук хандырылганының талазы-биле специалистерни белеткээр-биле Тываның бир ортумак тускай өөредилге чери беленин Новосибирскиден келген

специалист чугаалаан. Амдызында республиканың күүсекчи эрге-чагыргазында информастыг айыыл чок чорукту хандыра талазы-биле бедик мергежилдиг специалистер чүгле 10 хуу болуп турарын Тываның Чурагайлыг хөгжүлдө яамызының сайыды бодунуң кыска илеткелиге демдеглээн.

Дараазында, "Астра" компаниязы-биле кады ажилдажылганы чорудуп тургаш, келир чылын чуртка ажилдап кылган программа системазынче шилчиир айтырыгны Чазак деңгелин шийтирилээр чугулазын хуралдың киржикчилери түңнөп чугаалашкан.

/ К. МОНГУЦ

Буян ООРЖАКТИҢ тырттырган чуру

Өртке удур айыыл чок чоруктуң чурумнарын сагыыры

Россияның ОБЯ-ның Тыва Республикада кол эргелели 2023 чылдың эгезинден июнь 22-ге чедир республикага 637 өрт өөскээнин, 2022 чылга деңгээрге, 257 таварылга эвээш болганын дыңнаткан. Чурттакчылыг черлер иштинге болган өрттер кургаг сизген азы бок өрттөткенинден, чедир өжүртүмзүн таакпы октаанындан, бичилеринин опчок чоруундан үнген. Чырык удазыны эргижирээнинден, эмин эрттир хей херекселдер ажыл-лаанындан чуртталга бажыңнарынга өрттер бола үнгүлзэн.

Бажыңга-даа, херим иштинге-даа, административтиг девискээрге-даа, өрттен камгаланыр кол арга — өртке удур айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин билири болгаш сагыыры деп ОБЯ-ның кол эргелели сагындырган.

Регионнуң Күш-ажыл яамызы бажың өрттерин болдурбазы-биле дыңнадышкын системаларын салыр ажилды чорудуп турар. Хей ажы-төлдүг, эвээш орул-

галыг өг-бүлелер, шимчей албас база чааскаан чурттап турар назылап кыраан кижилер, социал айыылдыг байдалда база амыдыралдың берге байдалына таварышкан өг-бүлелер ыш медээлээр херекселдерни халас салдырар. Ол медээчи — дыңнадыкчы удуп чыдар кижини безин оттуруптар дааштыг. Бо чылын 700 медээчини садып алырынга республика бюджетинде 300 муң рубльди аңгылаан.

Тываның Хамааты камгалал база онза байдалдар албаны өртке удур кол дүрүмнерни база каттап сагындырган:

- серенги, таакпыны уруглар четпес черге шыгжаар;
- бичии уругларын хайгаарал чок арттырбас, хып турар электри база газ дериг-херекселин өжүртүптерин дилевес;
- газ база чырык-биле ажилдадыр херекселдерни хайгаарал чок арттырбас, кылып каан электри херексели ажыглас;
- элп калган электри удазыны ажыглас, ону кадаг-биле быжыглас, обой-биле дуй чыпшырбас;
- чырык камгалаар стан-

дартка дүүшпес «жучок» ажыглас;

- урелик розетка, рубильник дээш өске-даа чүүлдерни ажыглас;

- чедир өжүртүмзүн серенгини, таакпыны бок октаар хоолойже октавас;

- чуртталга бажыңнарының подвалдарында мотоциклдер, мопедтер, мотороллерлер, кывар-чаар материалдар, бензин, лактар, будуктар шыгжавас;

- хей каът бажыңнарда эжиктерни, балконнарда болгаш поджияларда люктарны, тускай секцияларда эртер черлерни, даштыкы эвакуация чадаларынче үнер черлерни эт-сеп, дериг-херексел дээш өске-даа чүүлдер-биле дуй салбас;

- ниити ажыглас коридорларында база чадалыг черлерге эт-сеп, ажил-агый хааржактары тургуспас;

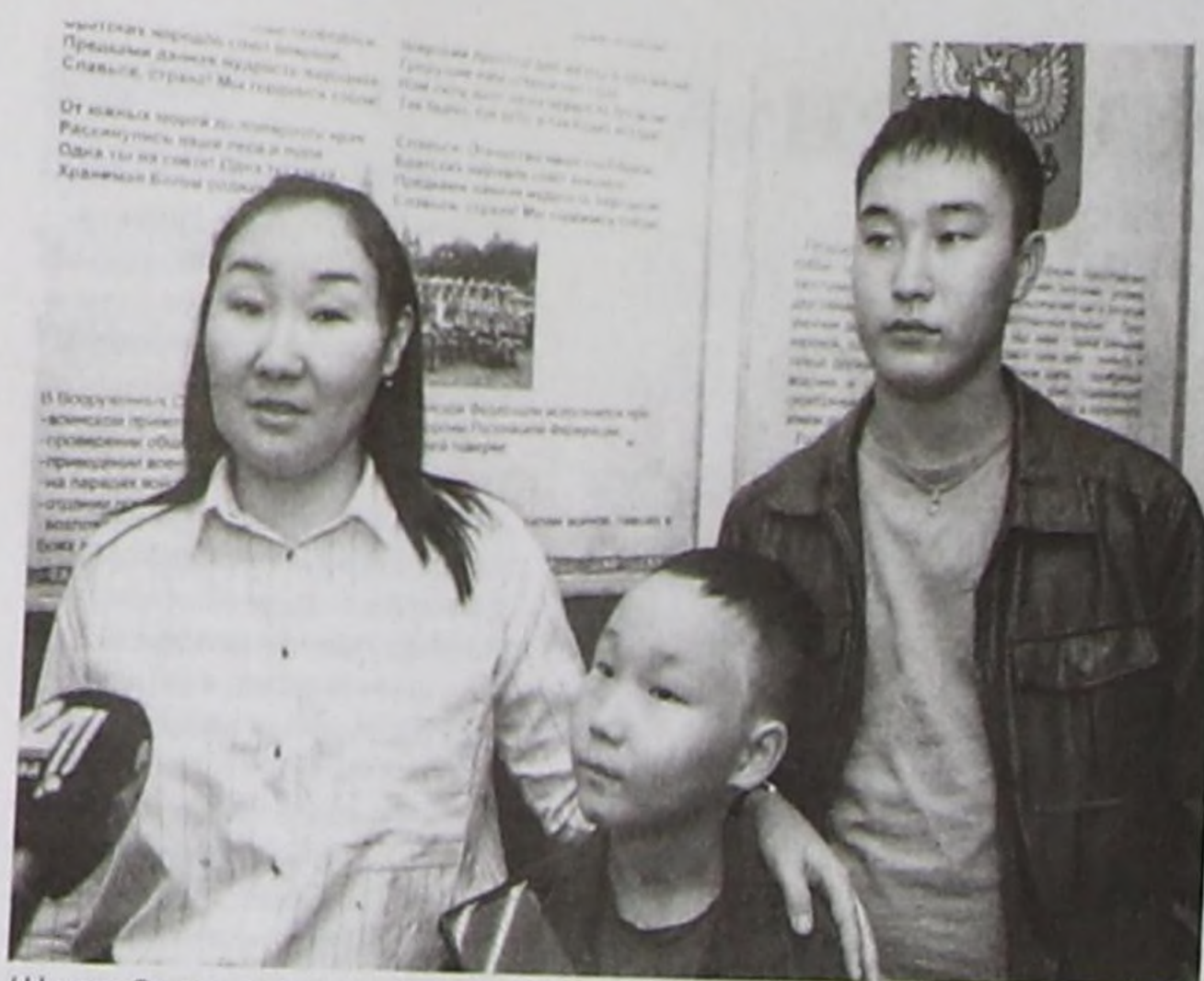
- тудуглар чоогунга от кывыспас, кургаг сизген өрттөтпес.

Хамааты камгалал база Онза байдалдар албаны өрт болу берзе, хөдөлүр чурумну база сагындырган. Өрт камгалал албанын кыйгыртырда, бир дугаарында, мобилдиг телефоннап өрт камгалалының "01" азы "112" телефоннарже долгааш, адресин тода айтып, кайда, чүү, каш дугаар каътта, подъезде хып турарын, кым дыңнатканын дыңнадып, өртчүлери уткуурун организаастаар. Дүвүрээзинге алыспас, бодун туттунар. Кижилерни база материалдыг үнелиг чүүлдерни чайладып көжүрер хемчеглерге аргалык болза, дузалажыр.

2023 чылдың эгезинден бээр өртке удур айыыл чок чоруктуң чурумнарын хажытканы дээш республиканың тос чурттакчызынга административтиг харысалганы онаап, оларның үжүнге 35 муң рубль ниити түңнүг тораалды бижзэн.

/ Бистиң корр.

/ Чинчи Ондар оолдары-биле.

/ Орлан Донгак.

Бедик сүлделиг, каң кадык ээп чанып келиңер...

Тыва Республиканың шериг комиссариатында тускай шериг операциязынче эки тура-биле чораан дайынчыларга шаңналдар тыпсыр езулал болган. ТШО-га эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш Тываның эки турачыларын-га ТР-ниң шериг комиссары Демир-оол Артына күрүне шаңналдарын байырлыг байдалга тывыскан.

«Эрес-дидим чорук дээш» деп медальдарны Орлан Донгакка, Александр Кууларга, Валентин Намданга, Анатолий Ондарга, Андриан Шивитке ты-выскан.

«Ада-чурттуң мурнун-га ачы-хавыязы дээш» II чергениң орденниң медалын-га Шораан Теспижек, «Лука Крымскийниң» медалынга Ширин Ооржак төлөптүг бол-ганнар.

Шаңналдар тыпсыр езулал-га эки турачыларның дөргүл-төрелдери база киришкен. Эки

турачы Анатолий Ондарның өөнүң ишти Чинчи Ондар ийи оглу-биле ачазының шаңналын ап келгеннер. Анатолий Олег-ович боду бо хүнде Оренбург областа шериг кезээнде ажил-дап турар.

«Кажан Президент В. Путин тускай шериг опера-циязын чарлаптарга, өөм ээзи анаа олуруп шыда-ваан, дораан баргаш, бил-диришкенин кириген. Ол 2022 чылдың апрель айда ТШО-же эки тура-биле чораан. Шериг хүлээлгезиниң үезинде ол маадырлыг чоруун көргүскен. Командири бистиң республиканың Баштыңынче Өөрүп четтиришкн бижиин чоруткан. Ол езулуг патриотчу киж, ынчангаш чоргаарланып чоруур мен. Өөм ээзинге мате-риалдыг чүүлдер звес, Төрзэн чурт, ат-алдар болгаш төлөптүг чорук дээн ышкаш чүүлдер бирги черде...» — деп, эки турачының өөнүң ишти Чинчи Ондар чоргаарал-биле чугаа-лаан.

/ Ольга, Андриан Шивиттер уруу Айза-биле.

56 харлыг Орлан Донгак база ТШО-га эрткен чылын эки турачылап чорааш, эрес-дидим чоруун көргүскен дайынчыларның бирээзи. Ынчангаш ол «Эрес-дидим чорук дээш» деп медаль-га төлөптүг. Совет Армия-га шериг албанын эрттирип тургаш, снайперлеп турган

дуржулганы, бо үеде ажыын көргүскенин ол чугаалаан.

Ольга Долгай-ооловна биле Андриан Байырович Шивиттер амгы үеде Чечен Республикада шериг кезээнде тускай шериг хүлээлгезин эрттирип турар оглунуң шаңналын ап келген-нер. Шагаан-Арыгдан келген 5 ажы-төлдүг бо өг-бүлениң улуг

3 оглу шупту шериг, эрге-лу албан черлеринде ажы чоруурлар. Хеймер оглу Т техникумунуң сургуулу, би-кызы школачы. Шаңнал а-улуг оглу Андриан Андриа-ович аныяндан тура бо х-чедир шериг херээнде ажы-дап чоруур деп, авазы Ол Долгай-ооловна тайылбыр-лаан: «Ол бичиизинде-ле «спецназ» болур мен дээр күзелин чедип алган. Оглу-вус өг-бүлелиг, ийи ажы-төлдүг төлөптүг ада. Андри-ажылының аайы-биле ын-бе, дыка шыңгы киж, ын-дыг-даа болза биче сеткил-диг, дузааргак, дуңмалары-хүндүткелдиг акызы. Бодап-алган сорулганын албан че-алыр чаңчылдыг. Оглумга моон-даа соңгаар улуг чеди-киннерни, каң дег кадыкшы-ды күзээр-дир мен. Ол ышк-Тывавыстың шериг оолдары-аал-оранынче түрлүг-сүрлүг-бедик сүлделиг ээл чанып-кээрин ие сеткилимден күз-дир мен».

Оолдарының шаңналдары-ап келген иелер аразында Ак-Довурактан келген Чинчи Теспижек база өөрүшкүзүн илереткен: «Бөгүн оглум Шораан Теспижекке «Ада-чурттуң мурнунга ачы-хавы-зы дээш» деп улуг шаңналды-тывысты. Оглумнуң шаңналы-холумга алгаш, өөрүп тур ме-Шериг албан-хүлээлгезин Ир-кутскыга чажыт шериг кеззэн-эрттиргеш, Барыын-Хемчикти-полиция участогунга ажилда-тургаш, тускай шериг опера-циязынче эки турачылап-чораан. Оглум 3 ажы-төлдүг. Ам база керээ чарып алгаш, өске хоорайда шериг кезээнд-ажылдап турар. Ол ам удава-ийи дугаар шаңналын база-алыр. Ол дээш чоргаарланы-дыр мен».

ТР-ниң шериг комиссары Демир-оол Артына эки турачы-дайынчыларга база оларның-дөргүл-төрелдеринге байы-рын чедирген чылыг-чымчак-сөстөрни илереткеш, үдөп-тараан.

Начын АҢҒЫР-ООЛДУ
тырттырган чуруктары

«Ногаан коридорну» тургускан

Чоокта чаа тургустунган «Ада-чурт камгалакчыла-ры» күрүне фондузунуң регионалдыг салбы-рынга ТР-ниң Кадык камгалал яамызының база республиканың эм-нелге албан черлериниң төлээлериниң хуралы болуп эрткен.

Аңаа тускай шериг операциязының киржикчилеринге, дайынчы хөделиишкннер хоочуннарынга база оларның өг-бүлелеринге эмчиниң, наркологтуң болгаш психотерапевтин дузазын көргүзөр талазы-биле «ногаан коридор», ол ышкаш реабилитация эртериниң дугайында сайгарып чугаалашкан. Эмчи дузазы алырда сайнаар баарын ТШО-нуң

киржикчилери база оларның өг-бүлелери эки билбес деп, ук фондунуң ажилдакчылары чугаалап турар. 55-ки мото-адыгы (даг) бригаданың шериглери Республиканың 1 дугаар база Халдавырлыг аарыглар эмнелгезинде эмнедип турар дээрзин Кадык камгалал яамызының ажил-дакчылары медеглээн.

А шериг албанындан халашкан база дайынчы хөделиишкннер хоочун-нары, ол ышкаш оларның өг-бүлелери Республиканың 2 дугаар эмнелгезинче, ол ышкаш чурттап турар чериниң аайы-биле поликлиникаларже баргаш, эмнедип болур. ТШО-нуң киржикчилери стоматолог кабинеттеринге

база халас эмнедир. Шериг-лерни хүлээп алыр эмнелге албан черлериниң адрес-терин Регионалдыг кадык камгалал яамызының социал четкилерде хуу арнында чарлаан.

Хурал үезинде ТШО киржикчилериниң, дайын-чы хөделиишкннер хоочуннарының хөй кезии эмчи специалистерже кирер оочурга турар күзели чок деп, эмчилер чугаалаан. Эмчи доп-дораан хүлээп алзын деп болганчок-ла негелделер кылырлар. Эмнелгелерде кээп турар аарыг кижилерниң аразында арга-шинээ кызыгаарлыг кижилер база оочурун манап турар болгай деп, специалистер дем-деглээн.

Ол ышкаш дайынчы-ларны хоорайдан дашкаар дыштандыраарының дуга-

йында база чугаалашкан. «Ада-чурт камгалакчылары» күрүне фондузунуң регио-налдыг салбырының удуртук-чузу Мерген Кызыл-оолдун чугаазы-биле алырга, Дус-Хөлдүн эрининге, база Кызыл кожуунуң Черби суурдан ырак эвесте дыштанылга зоназынга кадыын быжыкты-рып, күш кирип алыр арга бар. Дус-Хөлдө ТШО киржикчиле-ринге болгаш оларның өг-бүлелеринге эмненир пансио-наттар бар, ында оларга эмчи массажы база көрдүнген. Чербиде майгын лагерин тургускан, аңаа дыштанык-чыларга психологтар хүлээп алышкынын база чорудар.

Бүзүрел телефонун та-варыштыр 8-800-2000-122, 8-962-062-3333 дугаарлар-же долгааш, психологтуң консультациязын база ап болур.

/ Арынны Алдынай СОЯН белеткээн.

ТЫВАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Шаңнаарының дугайында

Хей чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы болгаш бедик уран мергежили дээш «Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле» «Авиакомпания «Тываның авиация шугумнары» республиканың казна албан черинин Ми-3 вертолетинин улуг бортмеханик-инструктору Орлан Николаевич ДЕЛИКТИ,

«Авиакомпания «Тываның авиация шугумнары» республиканың казна албан черинин чайгы отрядының инженери Жаргал Оюн-оолович МОНГУШТУ, «Авиакомпания «Тываның авиация шугумнары» республиканың казна албан черинин херекселдер болгаш электрелиг дериг-херекселдер талазы-биле авиацияның техниги Олег Өлчейович КАРА-ДОНГАК-ТЫ шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2023 чылдың май 29
№ 181

«Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты тыпсырының дугайында

Кадык камгалалын сайзырадырынга улуг үлүг-хуузу киригени болгаш хей чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш «Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты

«Би-Хем кожуунун төп эмнелгези» күрүнө бюджеттик кадык камгалал албан черинин Аржаан суурда фельдшер-акушер пунктузунун фельдшери Елена Красиновна ИНЮТКИНАГА тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2023 чылдың июнь 1
№ 189

«Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты тыпсырының дугайында

Хей чылдар иштинде төлөптүг күш-ажылы, бедик профессионал чедишкени болгаш Тыва Республиканың хамаатыларының пенсия биле социал хандырылганы, камгаладылганы, организастаарына, тургузарына база сайзырадырына улуг үлүг-хуузу киригени дээш «Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты

Россия Федерациязының Пенсия болгаш социал камгаладылга фондузунун Тыва Республикада салбырының кол бухгалтери, казначейство килдизинин даргазы Рилла Эрес-ооловна КАРА-САЛГА,

Россия Федерациязының Пенсия болгаш социал камгаладылга фондузунун Тыва Республикада салбырының кол специалисти, клиентилер албанының ажылын организастаар килдизинин эксперти Чойгана Декилежиковна НАМЫГА тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2023 чылдың июнь 7
№ 195

«Тыва Республиканың Начын мөгези» хүндүлүг атты тыпсырының дугайында

Бедик спортчу чедишкени болгаш Тыва Республиканың күш-культуразы биле спорту сайзырадырына кириген үлүг-хуузу дээш «Тыва Республиканың Начын мөгези» хүндүлүг атты күш-ажылдың хоочуну Валерий Мидирович СЫНААГА тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2023 чылдың июнь 15
№ 200

Шаңнаарының дугайында

Хей чылдар иштинде төлөптүг күш-ажылы болгаш Тыва Республиканың хамаатыларының пенсия биле социал хандырылганы, камгаладылганы, тургузарына база сайзырадырына үлүг-хуузу киригени дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

Россия Федерациязының Пенсия болгаш социал камгаладылга фондузунун Тыва Республикада салбырының пенсиялар болгаш социал төлөвирлер доктаадыр эргелелинин даргазы Анна Адыг-ооловна МАРГЫСТЫ,

Россия Федерациязының Пенсия болгаш социал камгаладылга фондузунун Тыва Республикада салбырының пенсиялар болгаш социал төлөвирлер доктаадыр эргелелинин даргазы Орлана Олеговна МАЛБЫК-ООЛДУ,

Россия Федерациязының Пенсия болгаш социал камгаладылга фондузунун Тыва Республикада салбырының социал программалар килдизинин умелекчизи Аяна Маадыр-ооловна САҢЧЫНЫ,

Россия Федерациязының Пенсия болгаш социал камгаладылга фондузунун Тыва Республикада салбырының камгаладылга дадывирларын удуртуп хынаар килдизин 3-кү разрядтын улуг специалисти Светлана Октябрьовна НАМЧЫЛДЫ,

Сүт-Хөл кожуунда клиентилер албанының (бөлүктүн бүрүн эргелиг) кол специалист-эксперти Елизавета Шууракаевна ОНДАРНЫ шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2023 чылдың июнь 16
№ 201

«Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тыпсырының дугайында

Үрер хөгжүм күүселдезин сайзырадырынга болгаш сурагжыдарына база регионнар аразында кады ажилдажылгага улуг үлүг-хуузу киригени дээш «Тыва Республиканың алдарлыг артизи» хүндүлүг атты

Россия Федерациязының Камгалал яамызының «Төп шериг оркестри» федералдыг күрүнениң казна культура болгаш уран чүүл албан черинин оркестринин даргазы Сергей Юрьевич ДУРЫГИНГЕ тыпсыр.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2023 чылдың июнь 16
№ 202

«Тиелелге хүнү» тураскаалдыг медаль-биле шаңнаарының дугайында

Ажылынга бедик көргүзүлгелери чедип алганы болгаш онза чугула нарын даалгалары күүсеткени дээш «Тиелелге хүнү» тураскаалдыг медаль-биле шериг албанынга керээ-биле (3-кү разрядтын) ажилдаар Кызыл хоорайның шилелге пунктузунун даргазы Алексей Игоревич ШОВКУНЕНКОНУ,

55115 шериг кезээнин командиринин шериг-политиктиг ажил талазы-биле оралакчызы, майор Сергей Геннадьевич АНШАКОВТУ шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2023 чылдың июнь 19
№ 203

Шаңнаарының дугайында

Аныктар политиказын боттандырырынга амы-хууда үлүг-хуузу киригени дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

«Кызылдың президентинин кадет училищези» федералдыг күрүнениң казна өөредилге албан черинин организатор башкызы Александра Михайловна МОНГУШТУ,

Ак сеткилдиг күш-ажылы болгаш өзүп олуар салгалды кижизидеринге улуг үлүг-хуузу киригени дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

«Кызылдың президентинин кадет училищези» федералдыг күрүнениң казна өөредилге албан черинин кижизидикчи башкызы Наталья Александровна МАКШАНОВАНЫ шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2023 чылдың июнь 19
№ 206

Шаңнаарының дугайында

Ак сеткилдиг күш-ажылы болгаш аныктар политиказын боттандырырынга үлүг-хуузу киригени дээш Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

Тыва Республиканың Өөредилге яамызының опека болгаш ажаалда-тежээлде килдизинин, коррекциялыг албан черлери-биле ажилдың сумелекчизи Алина Викторовна ДАРЖААНЫ шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2023 чылдың июнь 19
№ 207

«Тыва Арат Республиканың тургустунганындан бээр 100 чыл оюнга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле» шаңнаарының дугайында

Хей чылдар иштинде ак сеткилдиг ажил-албаны дээш «Тыва Арат Республиканың тургустунганындан бээр 100 чыл оюнга тураскааткан юбилейлиг медаль-биле»

күш-ажылдың хоочуну Олег Николаевич ТРОФИМОВТУ шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы
В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2023 чылдың июнь 19
№ 207

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛЫ

Тыва Республиканың чонунун «Наадым-2023» байырлалын эрттиреринин дугайында

2023 чылдың июнь 7 № 376, Кызыл хоорай

Тыва Республиканың 1999 чылдың февраль 12-де үнген «Тыва Республиканың байырлалдарының дугайында» 143 дугаарлыг хоойлузунун 1-ги чүүлүнүн 2-ги болгаш 6-гы чүүлдеринге даянып, Тыва Республиканың Чазаның доктаадыры болза:

1. Тыва Республиканың чонунун «Наадым-2023» байырлалын эрттирер ай-хүнүн 2023 чылдың август 13-түн хүнү деп доктаадыр.

2. Август 13-те воскресеньедө дыштаныр хүнүн 2023 чылдың август 14-че понедельникке көжүрер.

3. Тыва Республиканың чонунун «Наадым-2023» байырлалы-биле холбашкан хемчеглерни Кызыл кожуунун Тос-Булак деп черге эрттирер.

4. Тыва Республиканың чонунун «Наадым-2023» байырлалына тураскааткан хемчеглерин белеткээр болгаш эрттирер талазы-биле республиканың организацы комитеди байырлыг хемчеглерни чогуур план өзугаар организацы эртерин хандыраар.

5. Кызыл кожуунун Тос-Булак деп черде культура-массалыг хемчеглер болур черлеринин девискээринге чаагай-жыдылга болгаш санитарлыг арыглаашкын талазы-биле субботник эрттирерин Кызыл кожуунун болгаш Кызыл хоорай чагыраларына сүмелээр.

6. Тыва Республиканың чонунун «Наадым-2023» байырлалына тураскааткан байырлыг хемчеглерни эрттиреринге саң-хөө болгаш материал-техниктиг айтырылганы Тыва Республиканың Көдээ ажил-агый болгаш аш-чем барааннарының яамызы биле Тыва Республиканың Спорт яамызы шиитпирлээр, ол бүгүнү ук яамыларның 2023 чылда чарыгдалдарының сметаында көрдүнгөн хөрөңгиден хандыраар.

7. 2023 чылдың август 13-15 хүннеринде чурттакчы чоннуг черлерге, ол ышкаш байырлыг хемчеглер болур черлерге хей-ниитинин корум-чурумун база орук-транспорт айыыл чок чоруун хандыраар талазы-биле иштики херектер органнарының ажил-албанынга күштелдирген чурум тургузарын Тыва Республикада Иштики херектер яамызына сүмелээр.

8. Тыва Республиканың Чазаның 2022 чылдың июль 4-те үнген «Тыва Республиканың чонунун «Наадым-2022» байырлалын эрттиреринин дугайында» 439 дугаарлыг доктаалы күжүн чидирген деп санаар.

9. Ук доктаалды «Албан өзүзүнүн эрге-хоойлу медээлеринин интернет-порталына» (www.pravo.gov.ru) болгаш «Интернет» информация-телекоммуникация четкизинде «Тыва Республиканың албан өзүзүнүн сайтына» чарлап салыр, «Тувинская правда» биле «Шын» солуннарга парлаар.

10. Ук доктаалдың күүселдезинге контролду Тыва Республиканың Баштыңының болгаш Тыва Республиканың Чазак Аппарадының администрациязына дагзыр.

Тыва Республиканың Баштыңы В. ХОВАЛЫГ.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

2023 чылдың июнь 23 № 43/208-8 Кызыл хоорай
Эрзин кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кижигүнүн томуйлаарының дугайында

Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының 2023 чылдың май 25-те үнген «Эрзин кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кижигүнүн хүлээлгезинден хостаарының дугайында» № 41/205-8 доктаалына даянып, Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының 2021 чылдың март 19-та үнген «Эрзин кожуунун девискээр соңгулда комиссиязын хевирлээринин дугайында» № 132/714-7 доктаалы-биле хевирлеттинген Эрзин кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының составына кандидатура талазы-биле саналды сайгарып көргөш, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелеринин болгаш референдумга киржир эрге-ажыктарының кол магадылалдарының дугайында» № 67-ФХ 2002 чылдың июнь 12-де үнген Федералдыг хоойлунун 29-ку чүүлүнүн 11-ги пунктузун удуртулга болдурга, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының доктаадыры болза:

1. Эрзин кожуунун девискээр соңгулда комиссиязының бадылаар эргелиг кижигүнү кылдыр Кыргыс Бады-Буян-Кежик Сергеевнаны томуйлаар, 1984 чылда төрүттүнген, дээди эртемниг, Эрзин кожуунун чагырга даргазының экономика талазы-биле оралакчызы, комиссияның составына томуйлаарын ажилдап турар черинде соңгукчулар хуралына саналдаан.

2. Ук доктаалды Эрзин кожуунун девискээр соңгулда комиссиязынче чорудар.

3. Ук доктаалды «Шын», «Тувинская правда» солуннарга парлаар болгаш «Интернет» информация-телекоммуникация четкизинде Тыва Республиканың соңгулда комиссиязының албан өзүзүнүн сайтына чарлап салыр.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы Л.С. АНДАЛАЕВА.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары Ш.Х. ООРЖАК.

Онзагай школаларның бирээзинде...

Доозукчу класстарның шылгалдалары дооступ, быжыг билигнің аттестаттарын холга алып үе келген. Республиканың школаларында доозукчулар кежээзиниң байырлалдары эгелей берген. Июнь 24-те Кызылдың 11 дугаар школазының доозукчулары база быжыг билигнің аттестаттарын холга алыры-биле доозукчулар кежээзин байырлыг байдалга эрттирген. Директорнуң өөредилге болгаш кижизидилге талазы-биле оралакчызы Алла Наговицынаның чугаалап турары-биле алырга, Кызылдың 11 дугаар школазының доозукчулары шылгалдаларны эки түңнелдерлиг дужааган. Школаны ниитизи-биле 36 11-ги класстың болгаш 150 9-ку класстың өөреникчилери доозуп үнүп турар.

“11-ги класкчылардан 36 кижиниң 33-ү аттестаттарын алган. 9-ку класкчыларның 150 кижиден 125-жи аттестатты алган. 3 доозукчу алдын медаль-биле доозуп турар. Орус дыл эртемнге 90 ажыг баллга шылгалдазын дужааган доозукчулар база бар. Сан эртемнде эң бедик балл 72. Чамдык шилилге шылгалдаларның харызын ам-даа манап турар бис. Эки түңнелдерлиг болурунга идегел бар” – деп, Алла Наговицына чугаалаан.

Эки түңнелдер бар-даа болза, дески орук каяа турар. Тоску класкчылардан 25 кижиде математика дээн ыш-каш нарын эртемнерни катап дужаар ужурга таварышкан. 11-ги класстарда 2 кижиде сан эртемни катап дужаар. Ол ыш-каш “Артекче” школазының адын камгалап киржип чорааш, шылгалдалардан озалдай берген алдын медальче кордакчы база ам-даа шылгалдаларының харызын манап турар.

Ук школаның доозукчуларының аразында республиканың болгаш школаның адын камгалап, улуг-улуг мөөрейлерге кир-

жип турарлар бары аажок өөрүнчүг. Оларның бирээзи Виктория Куулар хөй омак-сөөктүг өг-бүлөгө төрүттүнген. Ооң авазы Юлия Громова татар болгаш орус омактыг, а ачазы орус, тыва өг-бүлөгө төрүттүнген. Виктория 6-гы класска чедир Ак-Довурак хоорайның 1 дугаар школазынга өөренип турган. 7-ги класска өг-бүлөзиниң аайы-биле Кызыл хоорайже көжүп келгеш, амгы үеде 11 дугаар школаны доозуп турары бо. Ол бичиизинден тура кажанда, каяа-даа тергиидеп чоруур, кончук сонуграк, онзагай уруг болуп өзүп келген дээрзин авазы Юлия Громова демдеглээн. Ол бодунуң “тиилелге” деп уткалыг адын, шынап-ла, бадыткап чоруур. Ооң сорулгазы кандыг-даа байдалда чүгле тиилээр.

“Мээң уруум Виктория алдын медальче кордакчылап турар. Уруумнуң эш-өөрү бөгүн аттестаттарын ап турарынга өөрүп тур мен. Вика “Артекче” республиканың болгаш школаның адын камгалап киржип чорааш, баштайгы 2 шылгалдазындан озалдай бергени-биле курлавыр хуннерде дужааган болгаш, харызын ам-даа

манап турар бис. Ооң чедиш-киннерин кижиде санап четпес. Бүгү-российжи, муниципал, регион-даа чергелиг олимпиадаларга, мөөрейлерге доктаамал киржип, шаңналмакталдыг черлерни эккеп турар. Барнаул хоорайга “Баштайгыларның шим-чээшкини” мөөрейге кириш-кеш, 1-ги черге төлөптүг болган. Уруумнуң чедиш-киннеринге кезээде өөрүп, чоргаарланып чоруур мен. Шылгалдаларывыстың түңнелдери эки болурунга идегел тур мен” – деп, Юлия Громова уруунга чоргаарланып чугаалаан.

Викторияның авазы боду база ада-ие комитетиниң даргазы болуп, школаның-даа, класстың-даа ажил-ижинге идепкейлиг киржип, класс башкызының бүзүрелдиг дузалакчызы болуп чоруур.

Школаны алдын медаль-биле доосканнарның бирээзи Ангелина Манык-оол бичиизинден тура-ла өскелерден “бир баш бедик”, ылгалдыг болуксаар. Ынчангаш-ла боор Ангелинаның кызымак, чүткүлдүүн, күш-ажылга ынаан ада-иези улуг чоргаарал-биле чугаалаар.

“Бистиң уруувус Ангелина

школаны алдын медаль-биле доозуп турарынга сагыш-сеткиливистен өөрүп, чоргаарланып тур бис. Ооң бүгү-ле чедип алган чедиш-киннери дээр-ле бодунуң кызымаа, чүткүлдүү болгаш эки өөредилгези-дир. Уругну кижизидерде, аңаа ынак болуп, хүндүлээр болза эки. Кол-ла чүве ада-ие биле уруг бот-боттарының аразында сагыш-сеткилин эки билчири чугула. Ол ыш-каш кыдындан черле дузалажыр апаар” – деп, Ангелинаның авазы Анастасия Манык-оол чугаалаан.

Кызыл хоорайның 11 дугаар школазы чамдык эртемнерни хандыр өөредир-биле өске школалардан ылгалып турар дээрзин сагындырып каалы. Ында орус дыл, чогаал болгаш сан, экономика эртемнерин хандыр өөредип турар профильдиг класстар бар. Бешки класстан тура дыл угланышкынның, а 7-ги класстан эгелээш, сан угланышкынның класстарны тургузуп эгелей бээрин Алла Наговицына демдеглээн.

“Тускай класстарны ажиткан соонда, угланышкынының аайы-биле эртемнерни хандыр өөредир-биле немелде шактар база

тыттып кээр. Шак ындыг класстарны уруглар кончук эки түңнелдерлиг доозуп үнүп турарлар. Математика угланышкынның класстан өөреникчилерниң хөй кези сан эртемни шилип ап турарлар. Ол класста чүгле математика эвес, а физика болгаш информатика эртемнерин база хандыр өөредип турар. Экономика деп шылгалдачок болганы-биле ук эртем ниитилел билиглеринче кири турар боорга, уруглар ол эртемни шилип ап турар. Сан эртеми чеже-даа берге болза эң бедик көргүзүглер 65-тен 72 балл чедип турар” – деп, Алла Наговицына чугаалаан.

Доозукчулар кежээзинге директор болгаш ооң оралакчылары, класс башкылары, ада-иелер, өөредилге яамызының төлээзи уруглар байырын чедирип, быжыг билигнің аттестаттарын ты-выскаан. Ол ыш-каш школаның ооң мурнунда доозукчулары байырлыг кежээни боттарының чогадыкчы оюн көргүзүглер-биле каастаан. Школаның бүгү-ле башкылары видео таварыштыр доозукчуларга байырын онзагай хевирге чедирген.

/ Чыжыргана СААЯ

Хүлээп алыышкын комиссиязы июль 28-ке чедир ажилдаар

Кызылдың Кечил-оол кудумчузу, 15 адресиг транспорт техникумунуң баазында ажиттыгган Республиканың хүлээп алыышкын комиссиязы ажылын эгелээн. Дээди болгаш ортумак профессионал өөредилге черлеринче дужаап кирер күзелдиглерден билдиришкиннер болгаш документиленни июльдуң 28-ке чедир хүлээп алып.

Бөгүнге чедир хүлээп алыышкын комиссиязының

ажылдакчылары 150 абитуриентилер болгаш оларның ада-иелеринге тайылбыры берген. Республиканың Кадык камгалап яамызының, Орук-транспорт комплекс яамызының, Өөредилге яамызының, Саң-хөө яамызының база Чурагайлыг хөгжүлдө яамызының шугуму-биле өөредилге черлеринге тускай сорулгалыг өөренир керээ чарарынче 104 билдиришкин кирген.

Кузбасс күрүнениң көдээ ажил-агый академиязының,

Бурятияның күрүнениң көдээ ажил-агый академиязының, Красноярскының күрүнениң аграрлыг университетиниң, Алтайның күрүнениң университетиниң, Бурятияның күрүнениң университетиниң, Сибирь федералдыг университетиниң, Сибирь федералдыг университетиниң Саян-Шушенский филиалының, Ыраккы чөөн чүктүң аграрлыг университетиниң база Россияның экономика-тиг университетиниң Улан-Батор-

да филиалының төлээлери абитуриентилерге эпиг болзун дээш комиссияның иштинге тускай хүн чуруму-биле ажилдаар.

Бо чылын Тываның яамылары, ведомстволары база тус чер бот-башкарылга органнарынга 472: ооң иштинде 427 – дээди эртемниг база 45-и – ортумак тускай эртемниг кадрларга херегелдиг.

Доозукчулар хүлээп алыышкын комиссиязынче баарда, паспортун, билииниң дугайында документизин,

3x4-түн 4 фоточуруун, 086-у майыктың эмчи справказын ап алып. Бюджеттен дашкаар олуттарже дужаарда, ада-иези (хоойлу езугаар төлээзи) паспортун ап алгаш, кады кээр.

Кызылда хүлээп алыышкын комиссиязы понедельниктен пятницага чедир ажилдаар. Абитуриентилерни 08.30 шактан 16.00 шакка чедир хүлээр, 16.00–17.30 шактарда – документилен-биле ажилдаар. 13.00–14.00 шакта – дүштеки чапсар үези. 8-(39422)-6-11-45 дугаарлыг “изиг шугумче” долгааш, дужаап киреринге хамаарышкан айтырылгарга харыыларны ап болур.

Чонунга бараан болуру – Чолдуң экизи

Улуг-Хем кожууннуң хоочуннар болгаш кады кызыгаар-
хамаатыларның бажың-интернаттың 155 кижиге күрү-
социал ачы-дуза хандырылганын ап турар. Оларның
психоневрологтуг салбырда, 42-зи – чыдар салбырда,
хоочуннар салбырында эмнедип, чурттап турар. Олар-
аразында арга-шинээ кызыгаарлыг, кылаштап шыдавас
саны 44, оларның 2-зи – психоневрологтуг салбырда.

2022 чылда “Демография”
национал төлөвилел шугу-
биле 80 олуттуг ийи чаа
сектини психоневрологтуг
салбыр кылдыр ажылгалче
көргөн. Ону “Өлчөй” КХН
ыткан хуусаа ёзугаар
чуну-биле тудуп дооскан.
чаа корпус амгы үениң
галдези ёзугаар шүмнөт-
төтөн: видеохайгаарал, өрт
ылыын баш удур медеглээр
нализация, эмчилер база
ажилдакчылар өрээли,
культура, массаж каби-
нети, чемненер болгаш
штаныр өрээл дээш оон-даа
е.

Хоочуннарны болгаш
аржык хамаатыларны
жаап-тежээри-биле ук албан
инде 110 ажилдакчы хаара
тунган. Эмчи сестралары
болгаш санитар ажилдакчы-
лары ээлчег ёзугаар 4 хонук
болгаш-ла, ажилынче үнүп
турар.

Кыс улустуң чыдар сал-
бырының эмчи сестразы
Оксана Биче-оол 15 чыл
психоневрологтуг салбырда
жылдап турар. Ооң чугаа-
ап турары-биле, ында хей
езинде амыдырал-байдалы-
ың аайы-биле шизофрения
арыындан аарып турар 40
өрээжен хамаатыны хайгаа-
ап турар. Психоневрологтуг
салбырда чурттап турар 40 эр
аза 40 херээжен хамаатылар
айгандан 2008 чылда көжүп
елген. Оксана Биче-оолдуң
иннатканы-биле, олар
зүн-чазын аарыыр үелерлиг,
таңның ачызы-биле эмчи
сестралары чогуур деңнел-
тудуп, ажилдап турар.
р-берге эмнер ап турар
уска эки шынарлыг чем чу-
та херек, ынчангаш оларны
нде 5 катап эки шынарлыг
м-биле хандырып турар.
ышкаш эмнээшкинниң
зы-бүрү хевирлери – па-
фин, чиңнээшкин, массаж,
и-дамыр сайзырадыр мер-
килгелер дээш оон-даа өске
туур эмнээшкиннерни чурум

шынарлыг аржаан суг-биле
экижидер сорулгалыг Сенек
аржаанының чоогунда 24
кижиге таарыштыр интернат-
тың эрес-кежээ коллективи
боттарының күжү болгаш
эптиг-демнии-биле 4 өгнү тип
тургускан. Ында 7 хонуктуң
путёвказынга дыштанылга
программазын коллективтин

/ Чойганмаа. Калчыыр-оол. Бажың-интернаттың удуртукчузу.

ёзугаар ап турар. Аргажок
берге байдалга таварышкаш,
аарып турар хамаатыларны
Шагаан-Арыг болгаш Кызыл
хоорайларның эмчилеринге
хынадып, бадылаан эмнээш-
кин ёзугаар эмнеп турар.

2022 чылда чаа эмнелге
амбулаториязының оран-са-
вазын ажылгалче киригенин
барымдаалааш, эрги оран-са-
ваны Чер болгаш өнчү ха-
маарылгаларының яамызы
Хайыракан суурнуң хоочуннар
болгаш инвалидтер бажың-ин-
тернаттың өнчүзүнче дам-
чыткан. Ону декабрьда инва-
лидтер хүнүнүң декадазының
үезинде реабилитация салбы-
ры кылдыр ажитканын интер-
наттың удуртукчузу Чойганмаа
Канчыыр-оол дыңнаткан. Амгы
үеде суг оңгары, соок суг сорду-
рар насозу, суг канализациязы
белен, серизин септеп доозуп
турар. Ол ышкаш иштики сеп-
телге ажилдары арткан. Аңаа
чүгле интернаттың чурттакчы-
лары эвес, а тускай шериг
операциязынга балыглаткан
дайынчы оолдарның болгаш
республиканың чурттакчыла-
рының кадыын быжыглаар
салбыр болур дээрзин ол дем-
деглеп турар.

Чайгы үеде хоочуннар-
ның болгаш инвалидтер-
ниң кадыкшылын эм-дом

командазы ажилдап кылган.
Кадык камгалал яамызының
диетолог эмчизиниң тургуска-
ны менюзунда тыва чемнерни
кирип, баш удур бадылаан
чурум ёзугаар чем-биле ханды-
рып турар.

Аарыг кижиге чүгле корпус
иштинге эвес, а ажык агаар-
лыг черге база эмнээшкинни
алыры чугула. Кижиге байдустуң
төлү болганда, ооң-биле чоок
болуру, ол ышкаш өске кижиге
лер-биле кожа-хелбээ ара-
лажып чорууру чугула дээрзин
Чойганмаа Канчыыр-оол
демдеглеп турар.

Шажын, мөзү-бүдүш,
сагыш-сеткилге хамаарыш-
кан культурулуг хемчеглер
дузазы чокка эмнээшкин
долу эвес болуру билдингир.
Аарыг-аржык хамаатыларны
бут кырынга тургузары – ха-
рыскалгалыг ажил. Хайыра-
кан суурнуң хоочуннар болгаш
инвалидтер бажың-интерна-
тың удуртулгазы Улуг-Хем
кожуунуң автономнуң албан
чери “Эне-Сайның” удуртук-
чузу Эдуард Самбуу-биле
дугурушкан керээ ёзугаар
хоочуннарны болгаш инвалид-
терни бассейнге эжиндирип,
дыштандырып турар.

– Бистиң ажылывыстың
кол сорулгазы – хоочуннарның
болгаш инвалидтерниң ка-

дыкшылын дадык-
тылары. Кижиниң
кадыкшылы эки дең-
нелдиг болур болза,
узун назылаар.
Чонунга бараан бо-
луру – чолдуң экизи
дигир. Улуг назылыг
өгбелеривиске бол-
гаш кады кызыга-
арлыг хамаатыларга
ачы-буян чедирери
кол сорулгавыс –
деп, Чойганмаа Кан-

/ Оксана Биче-оол. Бажың-интернаттың эмчи сестразы.

Сенек аржаанынга
чайгы дыштанылга үезинде
түр үениң турлаан июнь 23-тен
эгелеп ажиткан. Ында 6 аңгы
черден үнүп турар аржааннар
бар:

1 дугаары – карак аарыг-
ларының аржааны. Эртең,
дүшпөт база кезээ каракты
аржаан-биле домнаар.

2 дугаары – ижин-баар, чи-
гир, кеш аарыгларын эмнээр,
кешти аныяксыдар. Аржаан-
ны өрээл температуразынга
чылыдып алгаш ижер.

3 дугаары – сөөк-даяк,
хан базыышкынының бол-
гаш нерви системазының
аарыгларынга, могап-шылаан
хоочураан аарыглыг кижилерге
дузалаар. Кылаштап шыдавас,
чыдар аарыг улуска бут кыры-
нга туруп келиринге дузалаар.

4 дугаары – хан-дамыр,
чүрек аарыгларынга болгаш
артрит, артроз, синовит аарыг-
ларынга дузалаар.

5 дугаары – кадык деңгелин
быжыглаар, янзы-бүрү вирус-
тарга белен-селен алыспа-
зынга дузалыг. Кадыкшылды

аныяксыдар шынарлыг.

6 дугаары – боостая,
ижин-хырын, чигир аарыын,
цистит, аллергия, херээженнер
аарыын, цирроз, бүүректер
дажын, организмде шлактар,
хоралыг бүдүмелдер арыглаа-
рынга, балыг-бышкын эмнээ-
ринге дузалаар.

Сенек аржаанының чоогун-
га чайгы дыштанылга тур-
лаанга июнь 24-тен тура август
айны төндүр аржаанга кадык-
шылын быжыглап, дышта-
нып болур. 1 путевка-биле 7
хонук дургузунда дыштаныры
көрдүнгөн.

Аржаан чоогунга чайгы тур-
лагга кадыкшылын быжыглап,
эмненип турар психоневро-
логтуг салбырның пациентизи
Сюзанна Монгуштуң байырлыг
ажыдышкын хүнүнде бижээн
шүлүүндөн ооң өөрүшкүзүн,
өөрүп четтиргенин дараазын-
да бижээн одуругларындан
номчуп ап болур.

/ Алиса ДОНГАК.

Буян ООРЖАКТЫҢ тырт-
тырган чуруктары.

Секперенгей сергек Сенээм

Ачы-дуза, буяннарлыг
Амыр-менди, камгалаачал,
Аарыг-аржык, муңгаралды
Арыглаптар амыр Сенээм.
Амыдырал-чуртталгада
Ажы-төлдер, арат-чонну
Аарыг чокка кадык кылдыр
Айдызаан дег эмнеп каар-дыр.
Ооң онза дузазында
Оолдар, кыстар, амытаннар,
Чимис, каттар, ыяш-даштар,
Чергелештир өзүп, мандыыр.
Өзүп турар салгалдарны
Өөрүшкүлүг эки кылдыр
Арыг аржаан аартап ишкеш,
Амырадып, сергедип кээр.
Аржаан-биле чемненгештиң,

Аштап-суксап, хинчектенмес
Суксун хандыр, хырын долдур
Секпередир семиртип каар.
Ал-бодум чуртталгамда
Арга-сүме кадып чоруур,
Аажок ынак аржаанымга
Аргаланып алыр-дыр мен.
Ынаныштыг аржаанымга
Ынакшылым сөглөп четпес.
Чуртталгага ынаам хайнып,
Чедишкинниг апаар-дыр мен.
Аарыгларга дузалажыр
Аажок ынак Сенээм сеңээ,
Арат-чонум, ажы-төлүм
Аалдап, моорлап чедип
кээрлер.

/ Сюзанна Монгуш

Сенек аржаанында чайгы турлаг.

/ Интернаттың чурттакчылары агаарлаашкын үезинде.

| ЧОННУЧ ЧАҢҢЫС ЭП-СЕТКИЛИНИҢ ЧЫЛЫНГА |

Дашта чуртталганың хээлери

Июнь 2-ден 25-ке чедир Чаа-Хөл кожуунга республика чергелиг "Дашта тоолчургу чугаа" деп хаяга бижиктер үндүреринин болгаш даш чонар уран чүүлдүң фестивалы болуп эрткен. Ону чарлаттынган Башкы болгаш дагдыныкчының база Чоннуң чаңгыс эп-сеткилиниң чылынга тураскаадып эрттирген.

Чылдың эртер фестивалдың онзагай чүүлү, ооң кол организаакчылары Чаа-Хөл кожуун-биле кады Санкт-Петербург хоорайдан келген Россияның эртемнер академиязының материалдыг культураның төөгү институтунун билдингир эртемденнери, археологтар база организаакчылары болуп турар.

Далай дүвүнде, суг келбээнде, чылдың-на ында археологтук казыышкыннар чорудуп турар экспедицияның Чаа-Хөл кожуунунуң девискээринде болуп турар бүгү хөй-ниити хемчеглеринге киржири чаңчыл болу берген. Ынчангаш ук фестивалдың организаакчы ажилдарына идепкейли-биле киришкен.

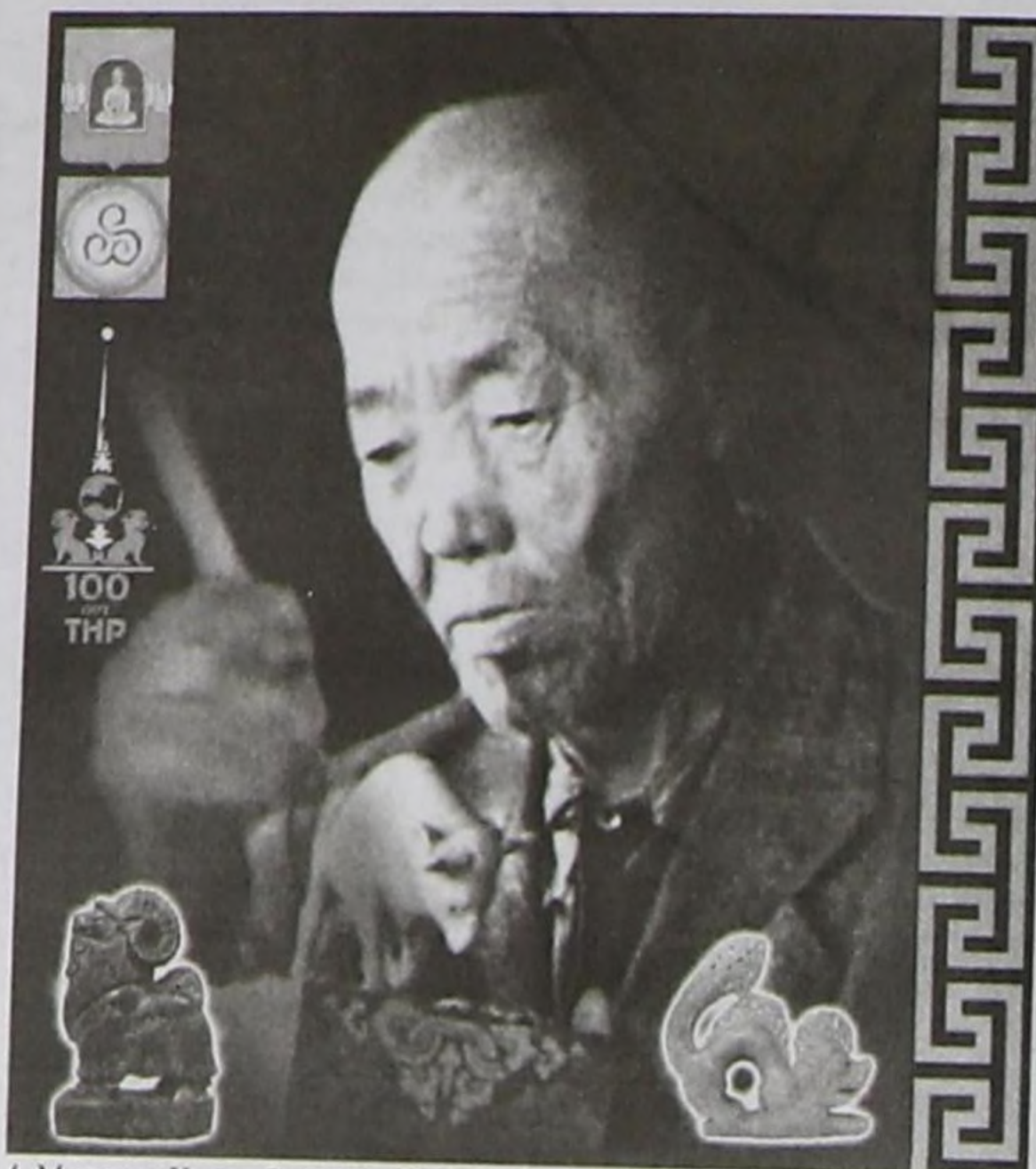
Олардан аңгыда, ТР-ниң Эртем агентилели, ТР-ниң Чазааның чанында Тываның гуманитарлыг шинчилелдер институту, Орус географтыг ниитилелдин Тывада салбыры, Тываның Чурукчулар эвилели, ТР-ниң Культура яамызы база фестивалдың дузалакчы организаакчылары болуп турар. Фестивалдың программазы кончуг долу эрткен.

Россияның фоточурукчулар эвилелиниң кежигүнү, билдингир фото-чурук тырттырыкчызы Сергей Еловиков "Дашта тоолчургу чугаалар: объективте - хаяларда Тываның бижиктери" деп хууда фото-делгелгезин Тываның Алдан-Маадыр

аттыг Национал музейинге делгээн. Чаа-Хөлге Монгуш Черзиге тураскааткан "Дашта чуртталганың хээлери" деп II дугаар кожуун чергелиг даш чонукчуларының аразына ажык мөөрей-делгелге болуп эрткен.

Оон аңгыда, "Эрткен үеже көрүш. Хаяда бижиктер уран чүүлүнүн шинчилели болгаш кадагалалы" деп эртем-практиктиг конференцияны хаяда бижиктер шинчилээр талазы-биле алдарлыг эртемден чораан Марианна Дэвлеттин 90 чылынга тураскаадып эрттирген. Конференцияга ТИГПИ-ниң директору В.Д. Март-оол, ол-ла институттун чанында Археологтук шинчилелдер төвүнүн удуртукчузу Л.Д. Чадамба болгаш Санкт-Петербургтан билдингир археологтар М.Е. Килуновская, А.В. Семёнов илеткелдерни номчааннар. А Москвадан РЭА-ның Археология институтундан эртемден Е.С. Леванова онлайн лекцияны номчаан. "Хаяда бижиктер уран чүүлүнде бурунгу Тываның омурлары" деп мастер-классты Новосибирскиден эртемден В.Л. Денисенко эрттирген. "Тываның ыдыктыг даштары" деп лекция-делгелгени Тываның Национал музейинин эртем ажилдакчызы Л.К. Монгуш кончуг солун эрттирген.

Республиканың школары болгаш студентилеринин аразына шинчилел ажилдарының мөөрейи бол-

/ Монгуш Хола-Салович Черзи

гаш А.Пушкин аттыг Национал ном саңына ном делгелгези база болгулаан. База бир солун хемчег, Чаа-Хөл кожуунунуң девискээринде археологтук экспедицияның лагеринче Чөөн-Хемчик кожуунунуң школарына экскурсияны организаастааны болган.

Фестивалдың байырлыг ажыдышынында сенатор Дина Оюннуң өөрүп четтиришкин бижиктери-биле археолог М.Е. Килуновская, Чаа-Хөл кожуунунуң чагырыкчызы Р.К. Баз-оол, "Дашта тоолчургу чугаалар" деп фестивалдың автору Ч.Н. Даваа болгаш А.С. Даш, Ю.К. Дембирел шаңнатканнар. Чаа-Хөлдүн алдарлыг

ажылдакчызы хүндүлүг археологтар В.А. Семёнов М.Е. Килуновскаяга хөй чадар дургузунда үре-түннел ажилы дээш тывыскан.

Орус географтыг ниитилелдин Тывада регионал салбырының мурнундан Чаа-Хөл кожуун чагыргазы Тываның археологтук картаны белек кылдыр сөңнээк кожуунунуң чону ховар белек кылдыр хүлээп алган. А сунулыг даш чонукчузу Монгуш Черзинин төрелдери боттарының мурнундан Чаа-Хөл Культура бажыңына алдарлыг даш чонукчузунуң хана азар барельеф дүрзүзүн белек кылдыр сөңнээнер.

Фестивалдың мөөрейлеринге шылгараңгай киришкенер шупту шаңналдыг черлерни тус-тузунда ээлеп төөгүже көрүштен билии немежип, тараан.

(Уланчызы 9-ку арында).

/ Монгуш Черзинин төрелдеринин Чаа-Хөлдүн Культура бажыңына белеэ.

/ 2023 чылдың июль 25. Чаа-Хөл суур. "Дашта тоолчургу чугаа" деп фестивалдың киржикчилери

22 шак соонда фейерверк чазылдырган дээш торгаал онаар

Чайгы үеде куда-дой сезону эгелээрин билир бис. Найыр-дой залдарының ээлери 22 шак соонда шимээн-дааш үндүрбес дугайында Хоойлуну сагып, фейерверк чазылдырарын болдурбазын кызыдар уjurлуг. Чүге дээр-ге, Хоойлу хажыдышкыны болган таварылгада, залдың ээлери торгаалга онаар.

Бо хуннерде Кызылдың мариязынче бо айтырыг талазы-биле чүс ажыг хомудалдар чондан кирген болуп турар. "22 шак соонда" фейерверк чазылдырып турар найыр-дой залдарынче кичээнгейден ап көрүңер! Чамдык улуска — байырлал, өскелерге — уйгучок дүн-нер-дир. Ол дааш-шимээнден удуп чыткан уруг-дарыг сыр-баңнап оттуп кээр. Ол дээр-ге чаш улуска аар стресс болуп турар. Ооң соонда, дүне оттуп келген ажы-төлдү оожуктуруп, катап удудуп алыры дыка бер-ге. Бо кайы хамаанчок болуп турар чүүлдерни соксадып көрүңер!" — деп, хомудаан чон бижип турар.

Шак ындыг уткалыг чондан кирген хөй санныг хому-дал-бижиктерни кичээнгейге алгаш, Кызылдың чагырга че-риниң Административтиг-тех-никтиг хайгаарал эргелели-ниң ажилдакчылары кезээки рейдилерге үнүүшкүннерни кылып, найыр-дой залдары-ның ээлериңге ужуражып, профилактика ажылын чору-дуп турар. Чоок-кавыда чурт-такчы бажыңнар турар черге 22 шак соонда дааш-шимээн үндүрбес дугайында Хоой-луга кижиле бүрүзү чагырткан турарын, бир эвес ук хоойлуну хажыдар болза, дораан тор-гаалга онаажырын база катап сагындырып турар.

Эрткен дыштаныр хуннер-де мэррия ажилдакчылары «Столичный», «Бай-Сайыр», «Саяны», «Аалчы», «Арис-тократь», «Алтеа» болгаш «Алмаз» деп залдарга чедип, хыналданы чоруткан. Чүге дээр-ге эң-не хөй хомудалдар ол залдарның адында кээп турар.

Мында билзе чогуур чүүл,

бир удаа Хоойлу хажыдыш-кыны кылган болза, сагын-дырыгны бээр. Ооң соонда катаптаар болза, дораан ад-министративтиг харысалга-ны тургускаш, торгаал онаар.

Ол ышкаш найыр-дой зал-дарының чанында чурттакчы-ларга шак ындыг байдалдар катаптаттынып турар болза, участок шагдаазын келдир-геш, аңаа хомудал кирип болурун сагындырып турар. Ынчан ол протокол тургускаш, торгаалга онаар эргелиг. Торгаалды чүгле найыр-дой залдарының ээлериңге эвес, а ону организаастан кижилер-ге база онаары көрдүңер.

Бир эвес фейерверкти ал-бан чазылдырыксаар болза, 22 шак четпээнде кылырын сүмелеп турар.

Ол ышкаш өгленип турар аныяктарның хоорай иштинге автомашиналыг шимчээш-кинеринге хамаарштыр база негелделер күштелгенин билзе чогуур.

Орук шимчээшкениниң киржикчилеринге сүржүп ал-ган чоруур куда машиналары кончуг улуг шаптараазыннар-ны бо-ла тургуза бээр. Олар машиназын кайы хамаанчок хары угда медээлээри-биле орук шимчээшкенинереңге озал-ондак айылын тургузуп болур. Ол дээш база торгаалга онаажып болурун күрүнениң автоинспекция ажилдакчы-лары сагындырып турар.

Оон аңгыда, куда маши-наларының күрүне дугаары-ның кырындан өске чүүлдер чыпшырып болбас. Ындыг та-варылгада, 5000 рубль чедир торгадыр болгаш чолаачының шынзылгазын үш ай дургу-зунда машина башкаар эрге чок кылдыр хавырып болур. База бир кылып болбас чүүл-ге, халдып чоруур машина соңгазындан хөрээнге чедир уштунуп алгаш чоруур. Ынчан шак ындыг улус сөөртүп чо-раан машинаның чолаачызы машина башкаар эргези чок кылдыр шынзылгазын ха-выртканы ол.

Бо бөдүүн дүрүмнерге чагыртып чоруур болза, ба-йырлал-даа эки эртер, артык шүүдел-даа чок болур.

/ Бистиң корр.

2023 ч. Чаа-Хөл суур. Даш чонукчулары мөөрей үезинде

чүзү. Эгези 8-ки арында).

Дашта Черзиниң мөөрнери

Июнь 19 — 23 хуннеринде Чаа-Хөлге "Дашта чурттал-ганың хээлери" деп II дугаар куун чергелиг даш чонук-чуларының аразынга ажык мөөрей-делгелге фестиваль-уламчылаан. Ону сураг-лыг даш чонукчузу мастер Монгуш Хола-Салович черзиге болгаш чарлаттын-ган Чоннуң чаңгыс эп-сетки-ниң чылынга тураскаадып турган.

Ажык мөөрейге 10 ажыг даш чонукчулары киришкен. Ар беш хонук дургузунда ара-дашты (серпентинит) киргизип, оон янзы-бүрү дүзүлери сиилбип-чазап кылдааннар.

Чонар-дашка көөрдө, ка-ра-даш кончуг кадыг боорда, он чараш дүзүлөр чазап үдүрери белен эвес дээрзин даш чонукчулары шупту кон-чуг эки билир. Ынчалза-даа болган мөөрейниң киржик-чилериниң кылган ажилда-ы бот-боттарынга дөмей-ешпес, онзагай болганын хори демдеглээн.

Түңнелинде, мастер бүрүзү ол куруг чанмаан:

I-ги чергениң лауреадынга "Ареш" деп композициязы

дээш Анатолий Даш төлептиг болган;

II-ги чергениң лауреады — "Теве" деп ажылды дашка чонуп кылгаш, Ай-Мерген Ооржак;

III-кү чергениң лауреады — "Дөң-Хөөжүк" деп ажылы

дээш Артыш Донгак болган.

"Хөөмей" деп номинация-га — Орлан Саттың "Хөөмей-жи" деп ажылы;

"Тоол" деп номинацияга — Алексей Ховалыгның "Арзы-лаң" деп ажылы;

"Тос чүзүн малым" деп но-минацияга — Саян Денгээзин-ниң "Сарлык" деп ажылы;

Сураглыг даш чонукчузу чораан Монгуш Черзиге тураскааткан мөөрей-делгел-гениң деткикчилери ооң сал-галдары, төрелдери болгаш ТР-ниң ДХ-ниң депутады А.Н. Монге болганнар.

/ Карина МОНГУШ.

Чаа-Хөлдүң Культура бажыңының медээзи болгаш чуруктары.

Июнь 2023 ч. Чаа-Хөл суур. "Дашта чуртталганың хээлери" мөөрейниң жюризи.

Кайгамчыктыг Кара-Күске акаавыс

Бо материал Тыва чуртувустуң төөгүзүңге кайгамчык солун болушкун болуп, артып каар чадавас. Чамдык улус шуут бүзүрөвес.

Ам ооң кол допчулалы: хар-назыны улгады берген 87 харлыг кижиниң Дөгээ дааның кырынче чадаг-тергелиг үнгени. Артында машина маңнап үнөр чооганың оруу-биле эвес, а дорт бажынче, кадыр черлеп чүткүп үнген. Эмин эрттир кадыр черге тергезин идип, а кудургай куду тергезинге орупкаш, сыыладыр бадып чорааш, Дөгээ дааның кырынче үнген. Ол 1 муң ажыг метр бедикче чадаг-даа кижиниң үнери берге болгай.

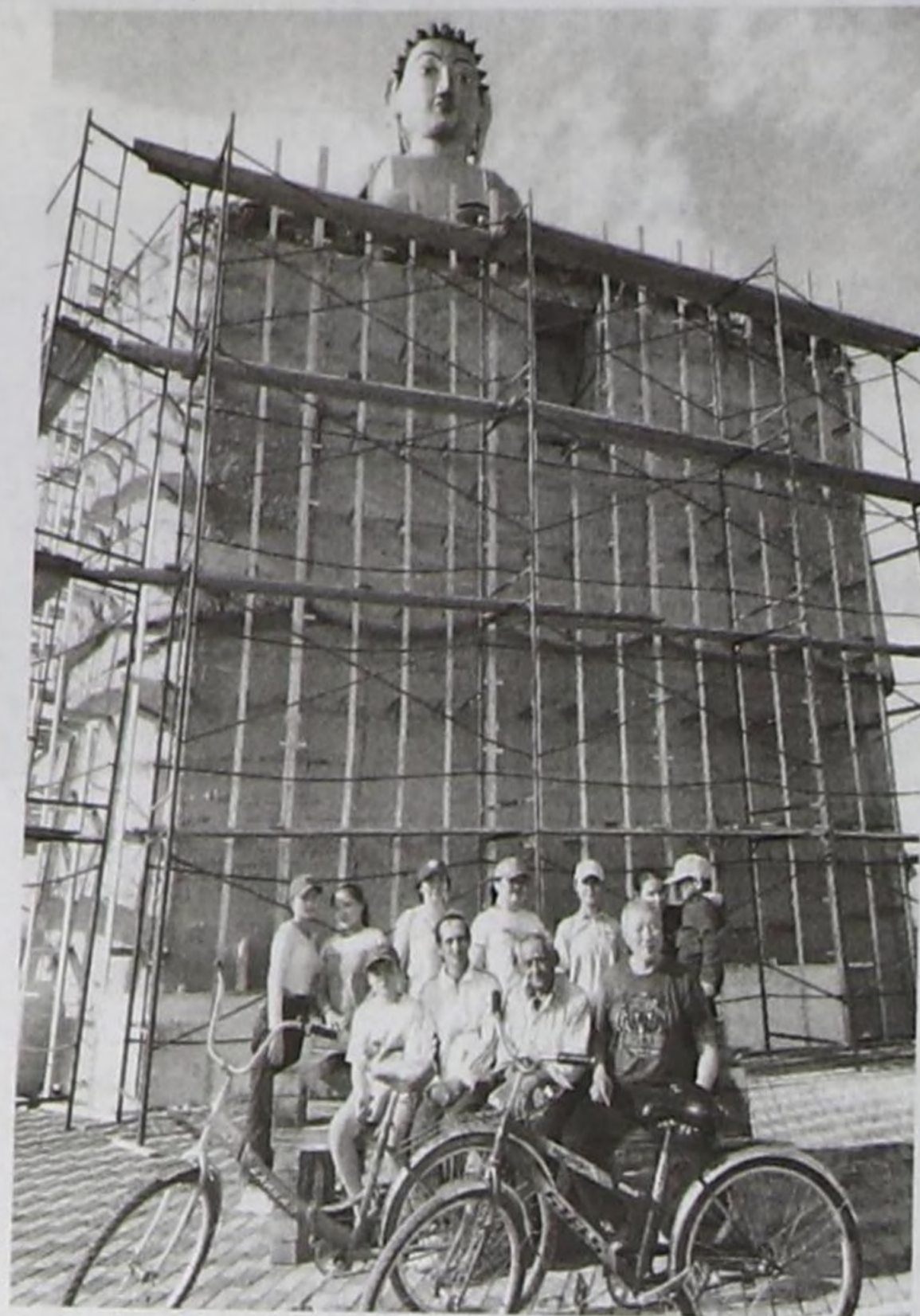
Июнь 3 — Бүгү-делегейде чадаг-терге хүнү. Ону чурум-хоойлу езугаар доктаадып каан.

Кара-Күске Күнзекович, мени эш тыртып, телефоннап келгеш, чадаг-тергелиг Дөгээ даанче кады үнерин сүмелзэн. «Тергелиг эвес мен, дагже аяар шошкуп, неделяда ийи катап маңнап үнөр-ле кижини мен» — дээримге, ол аажок өөрүй хона бергеш, парк аксында чадаг-терге хөлезилеп алыр черже чалаан.

Чеде бээримге, тергезин тудуп алган, хүлүмзүрүп манаан тур. Ийи шак иштинде хөлезилеп алдым. Кара-Күске акаавыс өөрээш, бир шактың өрттэн төледи.

Дөгээ дааның эдээнге халдып келгеш, сүмелештивис. Узун чооганың ишти-биле эвес, берге чаъс хаваанче үнөр кылдыр дугуруштувус. Мен иштимде элдепсинип, тозан хар чоокшулаан хоочунну көргөш, коргуп-даа. Бодум «аныяк» болгаш (79 хар) ынчаар бодаан боор мен.

Ол хүн аажок кааң, аяс хүн болган. Сактырымга, Дөгээ дааның кырында тургузуп каан Бурганывыс бисче хол булгап, «Бээр үнүп келиңер!» деп кыйгырып-даа турган-зыг болду. Дагже үнүп турар

/ Дөгээ даанче үнүүшкүн.

кижилер аажок хөй, шупту аныяктар. Олар бисче элдепсинип, көрбээн чүвезин көрүп каан дег кайгап турлар. Тываның улустуң чогаалчызы Кара-Күске кырган-ачайны танывас кижини кайда боор, танып-даа турганнар чадавас. Дагның ортузунга чедир улуг бергедээшкин чок үндүвүс. Оон ыңай шала бергедеп, оруктуң кадыры дендей бээрме, чадаг-тергевисти чүктөп алгаш, соястаар чыгыгы бурунгаарлап олур бис. Чалым-хая чок, кадыр эвес дөштөргө тергевисти мунупкаш, өөрү чүткүп чордувус. Эзир-Караның каяа өлгенин, ооң бажының сөөгүн кайда асканын чай кадын-да, бергедеп чорааш безин,

чугаалажы-даа кааптар бис. Аът дугайында чугаалажыр үе эвес ышкажыл, канчап дагның кырынче үнүп алырын бодаар эвес чүве бе. Ынчангаш бир черге элзэн дыштанып, ап чораан хүнезинивис-биле аштанып-чемнен-дивис-даа. Бисти сонуургаан аныяктар бисти долганып, бичии уруглар чогаалчызы боорга, хоочундан сонуургаан айтырыгларын салып-даа турдулар. Дуза кадыксаар улус база бар, Кара-Күске акаавыс шуут ынавас. Орук ара чоок төрели аныяк кыска ужуражы бергеш, өөрүп ора-ры-даа хөлчөк. Ядараан, хан базыышкыным улуг, эмне-римни ап алырын уткан болдум деп, чугаалап олурду. Ол

төрели уруг аажок коргуп-де-видеп, чоок улузунче, дүрген дуза эмчизинче долгап, хөлзеп-ле эгеледи. Кара-Күске Күнзекович төрели уругну оожуктуруп каап чорду.

Ам мурнувуста эң-не кадыр, берге дөш арткан. Сөөлгү күжүвүстү чыгаш, бот-боттарывыска дузалажып, черле дүжүп бербейн, арай деп-ле Дөгээ дааның кырынче теп үнүп келдивис.

Өөрүшкүвүстү чүге деңнээр боор! Даг кырынче дем-не үнө берген аныяктар бисти уткуп, хол часкап, ураалап турдулар. Тергелер-биле чурукка тырттыржып шаг болдувус. Чогаалчывыс бо дагның төөгүзүн чугаалап берди. ТАР үезинде Дөгээ дааның шын адын Төгө дээр чүведир. Ынчангаш бо хүнден эгелеп Төгө кылдыр адап, бижилиңер. Боду бо дагже чиик адак хөй катап үнген, маңаа шагаалап-даа турган болду.

Ынчап турувуста, ОБЯ камгалакчылары, дүрген дуза эмчилери четкилеп келдилер. Машиналарын ырак эвеске тургузуп кааш, маңажып үнүп келген болду. Дораанна Кара-Күске акаавысты шинчип, хан базыышкынын хынап көргөш, шуут кайгап калганнар. Хан базыышкыны хынаар херекселде — 120/80 көргүзүп тур. Хөрзэн чанаштааш, шинчиирге-даа, көңгүс анаа. Эмчилер аай-бажын тыппайн, чүгле бот-боттарыны көржүр. Ол база бир элдептиг болушкун.

Дагның ортузунга элзэн бергедеп чораанын чугаалап олурду: «Кажан дагның кырынга үнүп кээримге, сергээм кончуг апарды, кандаай чүвөл, уругларым?» — деп, чазык хүлүмзүрүп, аай-дедир кылаштап турда көөрге, кашпагай чиигин. Ол хай-бачыттыг репрессияны, аныяк-чаш чылдарында кадыг-бергени шыдажып эрткен. Ынчангаш ол кадыг-бергеге каңналып, быжыг

» Өөрүшкүвүстү чүге деңнээр боор

Даг кырынче дем-не үнө берген аныяктар бисти уткуп, хол часкап, ураалап турдулар. Тергелер-биле чурукка тырттыржып шаг болдувус. Чогаалчывыс бо дагның төөгүзүн чугаалап берди. ТАР үезинде Дөгээ дааның шын адын Төгө дээр чүведир. Ынчангаш бо хүнден эгелеп Төгө кылдыр адап, бижилиңер. Боду бо дагже чиик адак хөй катап үнген, маңаа шагаалап-даа турган болду.

кылдыр чаяаттыңан. Аныяк чылдарында спортка ынак, ылаңгыя хаактаарыңа, хол бөмбүүңге дендии турган. Алдан дөрттүң чирийн дуглап, тыва хүрешке хүрежип-даа чораан. Ынчангаш хоочуннуң бо хүнге чедир күш-шыдалы хевээр артканы ол-дур.

Улуг өгбевис, кайгамчыктыг Кара-Күске Күнзекович 87 харлыг. Ынчангаш ону Тываның рекордтар номунче кири бижидер үези чедип келген. Улуг назылыг кижилерниң аразындан Дөгээ даанче чадаг-терге оруун изеп ажыткан кижини ол. Ол төөгүгө мөңгөзи-биле артар.

/ Александр ООРЖАК, күш-культураның болгаш спорттун тергенини, чадаг туризмниң мастери, журналист.

80 харлыг башкының сактыышкыны

1965 чылдың август 25-те Алдан-Маадыр 8 чыл школазынга комсомолчу путёвка-биле вожатыйлап ажылдап эгелзэн мен. Кожуунуң 7 школазының аразында Алдан-Маадыр 8 чыл школазының пионер ажылы мурнуку одуругларга турган. Дружинавыс ады «Олег Кошевой», ооң кежигүннери 8 эки өөредилгелиг, үлегерлиг өөреникчи турган. Дружинаның даргазы Ирина Делег-ооловна Ооржак, оралакчызы — Валентина Шыдыраевна, горн этсир, барабан соктаар, тук тудар өөреникчилер база турган.

Дружина совединиң кежигүннерин отряд бүрүзүңге быжыглаар. Отряд бүрүзү клазының эжииниң кырынга отрядының девизин парлааш, азып алыр. Ынчан 8 чыл школазының 8-ки классчылары Шулуун, Зоя, Сендаш, Сендиң, Бора-Даш, Аля, Аля М. дээш оон-даа өскелер. 8 класс комсомолчуларның

отряд бүрүзүңге комсомолчу вожатыйларны быжыглаан. Партия хуралы болурга, пионерлер байыр чедирип, сөс алыр турган. Отрядтар, тимуржу командалар суурнуң кудумчуларын хуваажып алгаш, аштап турган. Чыыштарже чалаткан хүндүлүг, эки үлегерлиг хоочуннар пионерлерниң кызыл галстуктарын

баглап, чагыг-сүмезин кадып турган.

Пионерлер отрядыңа кириген кежигүннеривис: алдарлыг суггатчы Алдын-оол Кылаңмаевич Кызыл-оол, чылгычы Оюу Сегбелдеевич Ооржак, повар Ыңаак Чүсүкпеновна Ооржак база суурнуң Маадыр иелери.

Кызылга вожатый башкылар семинарыңа бир ай өөредир эки үе турган. Кожуунуң школаларының бүгү вожатыйлары найысылалга билиин бедидип, бир ай өөрөнгөш, Ак-Довурак болгаш Хову-Аксынче экскурсиялаан бис.

Вожатыйларның ажылын Чадаананың райком комсомол чери харыылаар турган.

Бир хүн Чадаанага семинарга чеде бээримге, мээң чуруумну хүндүлөп самбыразында азып каан, аңаа шаңнал-мактал база алган мен. Ынчан комсомолдар пионерлерниң ажылын шыңгыы хынаар турган.

1965 чылдан пионер организациязы дүшкүжеге чедир ажылдаан мен. Ынчан 22 харлыг турган мен. Амгы үеде 80 харлыг мен. Школаларга ажылдаан стажым 40 чыл. Алдан-Маадырга Херээженнер чөвүлелин удуртуп, республика деңнелинге чедир ажылдаан мен. Дружинага 15 кижини ажылдап турдувус.

Херээженнер чөвүлелинге эки ажылым дээш Москвадан

ийи медаль алдым. РФ-тиң Улус өөредилгезиниң хүндүлүг башкызы, ТР-ниң Өөредилге яамызындан медаль, Ие медальдарым — 3, ТАР-ның 100 чылы медалы, Комсомолдун 100 чылы орден, «Ынак-шыл, шынчы чорук» деп хөрөк демдээ, Маадыр ие медальдыг мен.

Беш оол база 5 кыстың авырдалдыг авазы, 19 уйнуктарымның энерелдиг энези мен.

«Шын» солун-биле кады кырып, номчуп, бижип чор мен. 80 харлаан байырла-лымда «Тыва медиатрустун» директору Надежда Саттың холундан шаңналды алганымга өөрүп четтиргеним илереттим.

/ Чылбак МОНГУШ.

Музыкальная передача на канале "Тува 24" ОТ ВСЕЙ ДУШИ (ХӨГНҮМНҮГ БАЙЫР)

17:00-19:00 8:00-9:00
ПЯТНИК / ЧЕТВЕРГ / СУББОТА

1 ПЕСНЯ
6 ФОТО
до 70 СЛОВ

3500Р

РЕКЛАМА
ПО АДРЕСУ:
г. Кызыл, ул. Красноармейская, д.100, каб. 309
tyvamedia@yandex.ru
8(394-22)2-18-10 8-923-267-07-49

Центр офисной мебели «Селера»

предлагает:
кабинеты руководителя,
наборы для персонала, кресла, стулья,
компьютерные столы, вешалки, сейфы
и металлические шкафы, жалюзи,
светильники, канцтовары

Сборка и доставка
по городу — бесплатно.
Доставка в районы
республики.

Сотрудничаем со строительными
организациями

Кызыл, ул. Ровенская, 3. С 9 до 18 часов, в субботу с 10 до 16 часов.
Воскресенье — выходные. Телефоны: 5-15-40, 5-07-55.
E-mail: selera-T@mail.ru

в рамках реализации Индивидуальной программы социально-экономического развития Республики Тыва на 2020–2024 годы АО "Сергеихинский текстиль" осуществляет реализацию инвестиционного проекта: "Создание по первичной обработке шерсти".

Квартальное общество "Сергеихинский текстиль" начало прием шерсти населения по адресу: г. Кызыл, ул. Калинина, д. 27/1 (на западной стороне), на территории Индустриального парка.

Информация по размещению пунктов приема шерсти по районам Республики Тыва и ее стоимости можно узнать по телефонам:

8-901-017-66-49;
8-983-591-73-72;
8-923-010-04-77.

Управление Федеральной службы судебных приставов по Республике Тыва сообщает, что по номеру телефона доверия 8 (39422) 66068

круглосуточно принимаются сообщения о нарушениях работниками П России по Республике Тыва антикоррупционного законодательства, в том числе, злоупотреблении должностными полномочиями, а также об иных нарушениях законодательства и служебной этики

Асфальтының шынарын лабораторияга хынаан

«Кызыл — Эрзин — Күрүне кызыгаары» деп автомобиль оруун «Айыыл чок шынарлыг оруктар» национал төлевилелдин шугу-му-биле септеп кылып турар.

Республиканың орук-транспорт сайыды биле Тывада Улусчу фронтунуң регионалдыг штавын кады удуртуп турар даргазы аңаа барып четкеш, септелге ажилдарын хынааннар.

«Кызыл — Эрзин — Күрүне кызыгаары» деп маршрут-биле Моолче чоруур автомобиль оруунуң 12 км + 000 – 22 км + 530 участогунга быжыг асфальтылыг орук шывыы кылып ажилдарны «Восток» КХН хүлээнип алган. Июль айның төнчүзүнге чедир 10,5 км херии черге орук шывыын чадыпкаш, ажилды хуусаа бетинде доозарын планнап турар.

Хыналда комиссиязы «Айыыл чок шынарлыг оруктар» национал төлевилелче кириген орук объектилерин шынарлыг септеп кылырынче онза кичээнгейни салып турар.

— Объект бүрүзүнде асфальтылыг шывыгның үлегерин кезип уштуп

алгаш, оон шынарын хынаары-биле тускай лабораторияже чорудуп турар. Орук кылып чагыг кириген болгаш орук септээр ажилды хүлээнип алган — ийи аңгы тала ону лабораторияга хынадып турар — деп, орук-транспорт сайыды Шораан Чыргал-оол чугаалаан.

— Септээр ужурлуг орук участогунуң 65 хуузу белен. Орук участогунуң даштыг довураан, малгажын аштап арыглаан. Чазагыг оруктуң адаккы шывыын кылырда, оң талазындан (ПК50+00 – ПК65+90) га битум, катион холуксаалыг эмульцияны холуп тургаш, сайлыг довуракты тапталдыр дескилээн. 6,5 км черге А16Вл асфальбетон холуксаазын чадып дескилээн — деп, «Восток» ниитилелдин кол инженери Антон Русских тодарадып чугаалаан.

Эрзин кожууннуң онза солун чурумалдыг чараш черлеринге туристеп баарда, «Айыыл чок шынарлыг оруктар» национал төлевилелди боттандырбышаан, септеп кылган автомобиль оруу-биле аргыжар.

/ Республиканың Орук-транспорт яамызының медээзи-биле.

Чыгактыг хой дүгүн кызыгаардан эрттирбээн

«Айыыл чок шынарлыг оруктар» кызыгаар-эрттирилгүзүндө Россияның каайынының, көдээ ажил-агый алының ажилдакчылары мал ажилдап турар.

Россияның бир хамаатызы июнь айның төнчүзүнде кандыг-даа ветеринария документилери чок ил хой дүгүн ап алгаш, Моолче деп турган. Устүнде айтылган албан чериниң ажилдакчылаактыг хой дүгүн күрүне кызыдан үндүрерин чөпшээрэвээн.

Чүге дизе дириг амытаннарның эт-сүт, кеш-дүк барааннарын Евразияның экономиктиг эвилелиниң девискээринче дажыглаарының тускай чуруму бар. Хой дүгүн ап чораан кижиге ветеринария хыналдазының чурумун тайылбырлап бергеш, дүктү Россияның девискээринче катап эгиткен.

Ветеринария дүрүмүн сагываан кижиге хамаарыштыр РФ-тиң Административтиг эрге-хоойлу хажыдар чоруктар дугайында дүрүмүнүң (КоАП РФ) 10.6 чүүлүнүң 1-ги кезээ-биле административтиг херекти оттурган.

Дириг амытаннарның эт-сүт, кеш-дүк барааннарын кызыгаардан эрттирериниң негелделерин сагывайн баары — ветеринария хыналдазының талазы-биле нептереңгей болуушкун апарган.

Делегей чурттарының болгаш Россияның ветеринария талазы-биле эрге-хоойлу актыларының негелделерин Федералдыг ветеринария болгаш фитосанитария хайгаарал албанының сайтызында бижээн. Даштыкы чурт баарда, бодунга азы ап чоруур чүгүңге сул болур-болбас чүүлдер

дугайында баш бурунгаар номчуп билип алыр.

Өске улустуң чагаа-хораазын, би-чии-даа чүгүн кызыгаар-эрттирилге пунктузундан эрттирип бээринге чөпшээрешпес ужурлуг. Бир эвес чогуур негелделерни, дүрүмнерни шын сагыыр болза, күрүне кызыгаарындан аргыжары дүвүренчиг болбас.

/ Тыва, Хакас республикаларда болгаш Кемерово областа — Кузбасста эргелелиниң медээзи-биле / Медээлерни Р. ДЕМЧИК белеткээн.

Бурятияның командалары тергилдээн

Июнь 23–25 хуннеринде Сүбедей спорт өргээзинге Делегей чергелиг хол бөмбүүнүң маргылдаазы көрүкчүлериң сонуургалын оттуруп, бидик деңгелге болуп эрткен. Маргылдааны Россияга волейбол спортунуң 100 чылдаан оюнга уткуштур, Тываның волейбол федерациязының президентизиниң шаңналы дээш эр ойнакчылар аразынга эрттирген.

Ниитизи-биле маргылдаага 8 эр команда киришкен. Бистиң республикадан 6 команда база аалчылар: Моол күрүнеден Улан-Баторнуң студентилери база Улан-Удэниң күрүне университединиң командалары. Маргылдааның шииткекчилери: Тараачы Хомушкү, Света Тотосева, Дажы Чечена. Шииткекчилерниң чугаа-зы-биле алырга, бо делегей чергелиг турнир Тывага хол бөмбүүн сайзырадырынга база ойнакчыларның мергежилин бедидеринге улуг

идигни берип турар. Чита хоорайда областың алдарлыг ажилдакчызы, бидик мергежилдиг волейболчулар белеткеп турар, Россияда билдингир тыва тренер башкы Александр Хүрепаевич Дангытты чалап, тренерлерниң билиин бедидер өөредилгени чорудар деп турарын хоочун волейбол ойнакчызы, Дээди Хуралдың Даргазы Каң-оол Давааның дыңнаткан.

Бо удаада шыырак 4 команданың санынче кирип, 3 дугаар шаңналдыг чер дээш Моолдун Улан-Батор хоорайдан студентилер командазы биле Кызылдан "Дөгээ" командазы солун оюнну көргүзүп, 5 партияны ойнаанар. Түңнелинде, 3 биле 2 санга Моолдун командазы уткаш, 3 дугаар шаңналдыг черже кирген. Моолдун командазында ойнакчы тренер О.Мөнх-Оргил 2019 чылда делегей чемпионатының киржикчизи база Азия чемпиону, тергийн ойнакчы деп

шаңналды алган. Бир дугаар чер дээш Улан-Удэниң күрүне университединиң командазы 3 биле 0 санга Кызылдың ОБЯ командазын уткаш, турнирниң чемпион адынга төлөптүг болганнар.

Деткикчилер маргылдааның тиелекчилеринге 1-ги черниң дипломнарын, медальдарны база Кубокту,

ол ышкаш 100 муң акшаны команданың тренери Яна Намсаровага тывыскан.

Ийи-үш дугаар черлер алган командалар дипломнар, медальдар база 80, 60 муң рубль шаңналдарны алганнар.

Тускай шаңналдар: тергийн халдакчы Александр Содунов (Бурятия) база тулган Камга-

лакчы Ховалыг Кежик (ОБЯ) болганнар. Моолдун Өлгий Цагаан компаниязының директору Лхагва Ундрах база Кызыл хоорайда Моолдун чингине консулу Ч. Ганболд Тыва Республиканың волейбол президентизи Чингис Каминовту хөрек демдээ-биле шаңнааннар.

/ Алексей ЧАМБАЛ-ООЛ

| «СОЦИАЛ ХӨМҮР» ГУБЕРНАТОР ТӨЛЕВИЛЕЛИ |

Чаңгыс хандырыкчыны шилип алган

Республиканың эрге-чагыргазы "Социал хөмүр" төлевилел боттандырылганы-биле Тывада эвээш хандырылгалыг болгаш хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге халас хөмүр дүжүрүлгезин чаңгыс хүлээникчи – боктар-биле ажилдап турар регионалдыг оператор «Транспорт сервис болгаш төлевилели» КУБ-ка бүзүрэн. Тываның Чазааның бо неделяда хүлээп алганы шиитпири-биле ТР-ниң Одалга болгаш энергетика яамызынга дузаламчы алыкчызынга гуманитарлыг хөмүрнү сөөртүп чедирериниң керээзин бүдүрүлгө-биле конкурс чокка чарарын хүлээндирген.

Күрүне керээзи 2023 чылдың декабрь 31-ге чедир күштүг. Ол үеге чедир хандырыкчы «Социал хөмүр» төлевилелдин шупту киржикчилеринге хөмүрнү дүжүрер ужурулуг. Компания чагыг күүселдезинче субподрядчиктерни хаара тудуп, ажилдың чартыын дагзып болур.

ТР-ниң Күш-ажыл яамызының дыңнады-биле алырга, чылдың-на 3,5 муң өг-бүлө чиигелдени ап турар. Өг-бүлелерге 2,1 тонна хөмүрнү, чедери берге черде өг-бүлелерге 4,8 куб одаар ыяшты дүжүрүп бээр. 2022 чылдың одалга сезонунда дузаламчы алыкчылары ниитизи-биле 7,3 муң тонна хөмүрнү алган.

Тываның эрге-чагыргазы чурттакчы чонга хөмүрнүң өртээ аар болганындан, ынчалдыр боттук дузаны көргүзүп турар. Республиканың Чазаа Тываның даг-руда компаниязы-биле хөмүр-даш

уургайындан чурттакчы чонга садар хөмүрнүң өртээн өстүрбес дугуржулганы чарган. 2023 чылда ооң тоннада өртээн 2619,33 рубль кылдыр, үш чыл бурунгаар турганындан безин чиик өртөккө дугурушкан.

Хөмүр өртээн таарыштыр тургузуп турза-даа, ооң өртээ аар болуп артпышаан. Амыдырап-чурттаарының хемчээлинден куду орулгалыг өг-бүлелерге, 4 болгаш оон хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерге хөмүрнү республика бюджетиниң акша-хөреңгизи-биле бүдүрүлгеден садып берип турар. Оон аңгыда, Тыва хөмүр-даш уургайындан кожууннарда хөмүр шыгжаар черлерге, чиигелделиг бөлүктө хереглекчилерниң хериминге чедир хөмүрнү сөөртүп чедирериниң чарыгдалдарын бодунда алган.

Республиканың Одалга болгаш энергетика яамызы

» ТР-ниң Күш-

ажыл яамызының

дыңнады-биле алырга, чылдың-на 3,5 муң өг-бүлө чиигелдени ап турар.

Өг-бүлелерге 2,1 тонна

хөмүрнү, чедери берге

черде өг-бүлелерге 4,8 куб

одаар ыяшты дүжүрүп

бээр.

чиигелде алыкчыларынга хөмүр сөөртүп хандырыкчыны шилип алган деп санап турар. «Социал хөмүр» — ачы-буян төлевилели болганда, ооң күүселдези кайы-даа талага таарымчалыг болуру эң кол.

/ ТР-ниң Чазааның парлалга албаны.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

"Тыва медиатрупп" ПБ
ТР-ниң КАА

Кол редактор
С.Н. МОНГУШ.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүң адреси:
667000, Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
каб. 2, каб. 206

РЕДАКЦИЯНЫҢ
ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор — 2-01-35,
Чарлал килдизи — 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
А.К. Ооржак, А.Ч. Чамзырын —
2-17-94

Корректор: Ч.Н. Мачык,
А.А. Лагбы — 2-17-94
Харылзаа, информация техно-
логиялары болгаш массалыг
коммуникациялар адырынга
хайгаарал талазы-биле федерал-
дыг албаннның Енисей эргелели
«Шын» солунну 18.10.2022 чылда
бүрүткээн.
Бүрүткел дугаары —
ПИ № ТУ 24-01214

Солунну «Тываполиграф» КХН-ге
парлаан.
(Индекс: 667000, Тыва Республика,
Кызыл, Щетинкин болгаш Кравчен-
ко, 1).

Солунда парлаттыг материал-
дарның авторларының бодал-
дары редакцияның туружу-биле
дүүшпейн барып болур. Айыт-
тыг саннары болгаш өске-даа
фактылары, дыңнадылары дээш
авторлар боттары харыылаар.

Чагыдылга индекси:
хуу кижилерге — П6855,
организацияларга — П6860

Солун неделяда ийи катап үнер
(среда, суббота).

Номерни парлалгаже дужааганы:
график езугаар — 21.00,
хөрек кырында — 18.00.
Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефонче долгаар.

Солуннун сайтызы:
shyn.ru

Электроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Тираж
3085 кезек

2023 чылда «ШЫН»
СОЛУННУҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:

ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР —
1282,9 рубль.

БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 864 рубль.
Тел.: 8(39422)3-39-45, 2-18-10